

Női sors a 20. század második felében

Ács Margit: *Élet a Purgatóriumban*

L'Harmattan, 2021

Ács Margit tavaly megjelent, majdnem négyszáz oldalas nagyregényben a purgatórium nem más, mint a 20. század második felének Magyarországáé. A Rákosi-korszak éveit, az 1956-os forradalom, a Kádár-éra időszakát, a rendszerváltást, majd az azt követő évek egyaránt megjelennek az író nő családtörténetében, melyben egy női hős életútját követhetjük nyomon, s melyet átszínéz az önéletrajzosság. Az író nő nyolcvanodik életévében megjelent szöveg egy régi álom megszületése, ahogyan azt Nagygyéci Kovács Józseffel folytatott beszélgetésében egyértelműen megfogalmazza: „Az új regény megírására majdnem negyven évig készültem. Úgy is mondhatnám, a nyolcvanas években Nemes Nagy Ágnes »rendelte meg« tőlem, aki fennakadt azon, hogy munkáscsaládból származom, és foglalkoztatta, hogy miért, milyen indítatásból, milyen kapaszkodók segítségével nőttem ki ebből a környezetből értelmiségi emberré. »Ez a te nagy témád« – mondta. Én is tudtam ezt, de sokáig nem találtam rajta fogást.” („A szövegszerkesztés nem hitvallás függvénye” – Ács Margittal Nagygyéci Kovács József beszélget, *Kortársonline*, 2021. 12. 08.)

Ács Margit Füst Milán- és József Attila-díjas író, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja, lassan öt évtizede publikál, illetve jelen van az irodalmi életben könyv- és lapszerkesztőként is. Már legelső, 1977-ben megjelent elbeszéléskötetében (*Csak víz és levegő*) is a női sorsok érdekelték, női nézőpontból mesélt történeteiben a női lélek állt a középpontban. Az új regényben azonban nemcsak a téma, de a lélektani ábrázolás realizmusa, analitikus részletezése is megmaradt, mint ahogyan a közéleti, politikai témák iránti ér-

deklódés is. Két nagy téma íródik egybe a legújabb kötetben is, melynek főhőse Erdődi Borbála, aki munkáscsaládból indulva első generációs értelmiségivé válik, a művészvilágban találja meg a helyét, s miközben az ország politikai állapotát vizsgálja, vagy bele is keveredik az eseményekbe, sorsának magánéleti vonatkozásai is feltárulnak. Bár az egyes szám harmadik személyű, mindvégig a főhős nézőpontját érvényesítő narráció klasszikusnak mondható, a szerkezet mégsem emlékeztet a klasszikus, realista szövegépítkezés eljárásaira. A nő története ugyanis apró darabokban, egy-egy esemény, töredék felvillantásában bomlik ki. A kaleidoszkopikusan strukturált szövegben nem ritkák az időbeli ugrások, az előre- és hátrautalások. Az egyes részeket zárójelbe tett címek választják el egymástól, ezek a gyakran mondatszerű sorok nem az adott fejezet témájára utalnak, hanem abból kiragadott szószerkezetek, mondatok, melyek a szimpla témamegjelöléshez képest elbizonytalanítják az olvasót, a szokásosnál jóval tágabb értelmezési keretet hoznak létre.

A történet elején az idős, saját édesanyját ápoló Borbálát láthatjuk, majd ebből a kiinduló képből (melynek központi témája, az anya-lánya kapcsolat a teljes regény egyik középponti tárgya lesz) visszafordulunk, és a már említett, térben és időben nagy ugrásokkal építkező, mégis teljes mértékben követhető, az időrendi sorrend rekonstruálását lehetővé tevő szövegben a kislánykortól az idős korig követhetjük a központi alak élettörténetét. A munkáscsaládból származó elsőszülött lány az apa hiányával indul neki az életnek, meg kell küzdenie anyja szeretetlenségével, a család

kirekesztésével, féltestvéreinek érkezésével, mostohaapjával, majd 1956-ban a gimnáziumból való kizárással is. Később az első szerelem, a házasság, az anyaság, a munka, a válás tipikus élethelyzetei kerülnek előtérbe, és a jó néhány évtizedet átfogó történetben egy nagyon erős nő története és ezen keresztül személyisége áll össze az olvasó előtt. De nemcsak a fő karakter, hanem a családja is fontos téma, a nagyszülők generációjáig, az oldalági rokonokat is beleértve egy viszonylag nagy kiterjedésű családi tabló is épül a kötetben, mely egyben társadalmi arcképcsarnok is. Az *Élet a Purgatóriumban* így nemcsak egy élettörténetet bemutató fejlődésregény, hanem több generáción átívelő családregegy is egyben. Ráadásul a személyes sorsok a 20. század második felének történelmébe fognak, így a történelem, a politika is mélyen nyomot hagy a szövegen. A regény kimondatlan ars poeticája szerint az egyéni sors soha nem függetleníthető a környezettől, a családtól, de a lakóhelyen, a saját hazában történő eseményektől sem. A történelem beszívárog mindenbe, a politikai döntések nemcsak elvont események, hanem nagyon is fontos hatást gyakorolnak az egyes emberek életére. A magánélet és a közélet ebben az értelmezésben nem különül el olyan élesen, mint ahogy azt feltételezhetnénk, a közéleti ember mögött minden esetben a magánéleti személyisége áll, a politika történések pedig képesek óriási hatást gyakorolni a szubjektum lelkére, érzelmeire is, így a szereplők, akár mennyire is szeretnék, nem tudják elkerülni a „fejük felett átdübörgő történelmet”.

Jó példa erre (és egyben a regény egyik központi motívuma), hogy a főhős az 1956-os forradalom kapcsán nagyon nehéz helyzetbe kerül, és ennek lelki következményeit egész későbbi életében viseli. Boriska, aki nagyon szorgos, talán túlságosan is jó kislány, a gimnáziumban szórólapok osztogatása miatt az ÁVH karmai közé keveredik, s noha végül nem ítélik el, folyamatos vegzálásoknak, kihallgatásoknak van kitéve, és a félelem, a kiszolgáltat-

tottság érzése olyan alapélményévé válik, mely később már kiradírozhatatlan. Ha a traumatikus történelmi „élmény” önmagában nem lenne elég, kommunista családjá megvetésével is számolnia kell. A történelem alulnézetből, a hétköznapi ember szemszögéből történő ábrázolása nem egyedülálló a magyar irodalomban, bár egészen más prózatechnikával, de Rakovszky Zsuzsa nagyregényeiben vagy – és ez az irodalmi párhuzam talán még erősebb – Szabó Magda szövegeiben is találkozhatunk vele, mindkét esetben első sorban a nők perspektívájából.

Az *Élet a purgatóriumban* hétköznapi és történelem, egyén és család kölcsönhatásainak, összefonódásának részletező alapos rajza, mely egy határozott, erős női karakter megteremtésével és fókuszba állításával születik meg. Ács Margit regényének egyik erőssége az elmúlt nagyjából hetven év magyar történelmének árnyalt, rétegzett, az ellentmondásokra is hatalmas hangsúlyt helyező bemutatása: az emigráció, a munkásorség, az öngyilkosságba vagy alkoholizmusba menekülés, a besúgóhálózat működése, a politikai priusz, a kitelepítések, a munkáscsalád és az első generációs értelmiségi viszonya (Boriska jelmeztervező lesz), a hatvanas-hetvenes évek rendszerének áldozatai és hasonlóképpen mind meglevenednek a lapokon. A konklúzió persze az, hogy mindegy melyik oldalon áll és milyen meggyőződést képvisel az egyén, többnyire nem más, mint a „történelem balekja”. A történelmi szál mellett a lélektani dimenzió talán még érdekesebb. A főhős és családtagjainak hosszás, részletező bemutatása, a Boriskában áradó gondolatok, érzelmek analízise teszi ki a regény egy másik rétegét. Az érzelmi kötelékek árnyalatai, ambivalenciái sokféle viszonyban jelennek meg és szinte tapinthatóvá, átélhetővé válnak. A legérdekesebb és legellentmondásosabb talán a főhős és édesanyjának kapcsolata: az ő kapcsolatukat vizsgálva felmerül a kérdés, lehetséges-e, hogy valaki nem szereti a gyermekét. Lehetséges, hogy egy anya nem képes elfogadni a tőle

nagyban különböző lányát? Előfordulhat, hogy a szeretetet a lány nem képes befogadni? Boriska alapélménye a családból való kirekesztettség, a család nőtagjaitól való radikális különbözőség. Nagynénje egy alkalommal meg is fogalmazza, hogy őt „más bordában szótték”, mint a család más nőtagjait. Nemcsak a forradalom eseményei, a politikai álláspont különbsége az, ami eltaszítja a lányt a családjától, ez az elidegenedés, a családon belüli periférikus helyzet jóval korábbra vezet vissza, és az anya alapvető elutasításából ered. Ennek az elutasításnak az okait lehet kutatni, de véglegesen megérteni nem lehet, már csak azért sem, mert egy anya soha nem mondhatja ki, hogy elutasítja az egyik gyermekét. Ez egy olyan tabu, melyről legfeljebb hallgatni lehet. Az elhallgatásból azonban nem lehet kiindulni, a soha ki nem mondott dolgokat nem lehet megbeszélni, legfeljebb a találgatás marad. Kívülállását a főszereplő aztán mindenható magával viszi, egész életében, minden közegben személyiségének meghatározója marad. Az egyetemi évek alatt, a munkahelyén, de még szerelmi kapcsolataiban is ott bujkál valamiféle idegenség és az ezzel együtt járó bizalmatlanság. Pilinszky költészete éppen azért revelatív élmény a lánynak, mert az ő soraival végre meg tudja fogalmazni saját közérzetének esszenciáját: „Kimeredek a földből. Boriska a következő hónapokban állandóan ezt hallotta visszhangzani a bensőjében. Mélyen felkavarta, hogy vannak szavak arra az állapotra, melybe évekkkel ezelőtt bezárult. [...] Úgy érezte, mindent megtudott, amit csak lehetséges. Meg van nevezve a magánya, az otthontalansága, a gyökértelensége. A hideglelős idegenség az életben.” A főhős nagyon szeretné megérteni környezetét és önmagát, ezért folytonolyan eleméz, de vannak helyzetek, amikor csak a költészet sűrített kifejezőmódja segíthet. Ennek ellenére a folyamatos ana-

lízis nagyon érdekes, a mozgatórugók, a motivációk, a félelmek, a szorongások feltárása a szöveg egyik legérdekesebb és leginkább lenyűgöző rétege. Fontos összetevő, hogy a lélekelemzések egy nő szemzőgéből és legtöbbször saját magára irányulóan történnek. Tipikus női élet-helyzetekbe nyerhet betekintést az olvasó, az első iskolai szerelemtől a nőiség és a szexualitás kibontakozásán át az anyaság vagy az öregedés, a vonzerő elvesztésének megtapasztalásáig, az abortusz testi-lelki gyötrelmeitől a válás, a megcsalás és a megcsalás helyzetéig. Örömteli élmények és tragédiák, nehéz napok és felhőtlen öröm, szeretet és szeretetlenség, hűség és hűtlenség kézen fogva, bűn és bocsánat, fent és lent. Vagy valahol a kettő között? Mint a purgatórium? A főhős még gyermekkorában gondolkodik a purgatórium mibenlétéről: „Jól el tudja képzelni a mennyországot és a poklot, de a purgatóriummal nem tud mit kezdeni. Az ember vagy jó és ártatlan, vagy rossz és bűnös.” A gyermeki szélsőségek, a fekete-fehér erkölcsi kategóriák aztán szépen lassan eltűnnek, Boriska ráébred, hogy nincs jó és rossz, mindenki hibázik, mindenki bűnös, de mindenki megérdemli a megbocsátást, a megtisztulás lehetőségét, ezért van szükség a purgatóriumra. A bocsánatot megérdemli az anyja is, és megérdemli ő maga is. Bár fiai születnek, és talán ezért nem adja tovább az anyai mintát, Boriska jó anya lesz, és lehet, hogy éppen ez teszi lehetővé, hogy élete végén megértse saját anyját, vagy legalábbis elfogadja és tudomásul vegye kapcsolatuk terheit.

S hogy minék a regénye Ács Margit 2021-es munkája? A történelemé, a politikáé, a társadalomé és a lélektané, de elsősorban mégis a szereteté. Azé a szereteté, mely egyáltalán nem magától értetődő, és nem biztos, hogy „meleg és édes”, előfordul – ahogy a szöveg záró sorában el is hangzik –, hogy „égetően hideg és keserű”.

Kolozsi Orsolya

KOLOZSI ORSOLYA (1980) tanár, kritikus, az MMA Művészeti Ösztöndíjprogram ösztöndíjasa. Legutóbbi kötete: *Olvasónézet* (válogatott kritikák, 2021).